

Dâi Camii - Cezayir

1830'da şehirde mevcut on iki büyük caminin en ünlüsü, XI. yüzyılda Murâbitler döneminde inşa edilmiş olan el-Câmiu'l-kebir idi. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine mensup müftü ve kadılar bu camide otururlar ve davalara burada bakarlardı. Osmanlılar döneminde inşa edilen el-Mescidü'l-cedid (1660) de önemli camilerdendi. Fransızlar'ın işgali arefesinde şehirde on iki büyük camiden başka 109 küçük cami, otuz iki mescid ve beş zâviye bulunuyordu. Anılan iki camiden başka Câmiu Sefir (1534), Câmiu Ali Biçinî (1623), Mescidü Sîdî Abdurrahman (1696), Mescidü Dâi (1819) bugüne ulaşan önemli yapılarıdır. Çeşitli yüksek öğrenim kurumları, millî arşiv ve müzeler yanında ülkenin en büyük üniversitesi olan Câmiatü'l-Cezâir ve yaklaşık bir milyon cilt kitabın bulunduğu millî kütüphane (el-Mektebetü'l-vataniyyetü'l-Cezâiriyye) de bu şehirdedir.

Cezayir'in 1830 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmesi şehrin tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Fransızlar'ın buraya hâkim olmalarından sonra yerlilerin bir bölümü şehri terkederken dışarıdan Avrupalılar'ın akını başladı. 1830'da 600 civarında olan Avrupalı sayısı 1845'te 42.000'e yükseldi. Büyük değişikliğe uğrayan Cezayir'in merkezi tamamen yıkıldı. Şehrin pazarları, önemli camileri, idarî yapıları ile malî binaları içine alan merkezin Türk-Mağribî özelliği ortadan kaldırıldı ve yerine Avrupalı tarzda askerî ve idarî yapılar inşa edildi. Askerî bir garnizon şehrine dönüşen Cezayir XIX. yüzyılın sonlarına doğru gelişerek büyük bir şarap pazarı, sömürge merkezi ve önemli bir liman haline geldi.

Sömürge döneminde Avrupa'dan ve taşradan yoğun şekilde gelenlerle artan

nüfus 1911 yılında 162.000 ve 1921'de 207.000 iken 1936'da 264.000'e yükseldi. Buna paralel olarak şehir giderek sahil boyunca ve çevredeki tepelere doğru genişledi. Ticarî faaliyetlerin artması üzerine liman tesisleri de genişletildi. Çoğu Fransız olan Avrupalı nüfusun artmasıyla müslümanlar azınlığa düştüler. 1930'larda şehrin nüfusunun ancak % 30'u müslümanlardan ibaretti.

II. Dünya Savaşı'nda müttefik kuvvetlerin karargâhı olan Cezayir, Ağustos 1944'e kadar özgür Fransa hükümetinin geçici başşehirliğini de yaptı. Savaştan sonra hürriyet ve bağımsızlık yanlısı gösteri, hareket ve teşkilatlanmalara sahne olan Cezayir, 1954'te Fransa'ya karşı başlatılan kurtuluş savaşında önemli rol oynadı. Ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından (1962) sonra Cezayir Cumhuriyeti'nin başşehri olarak kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

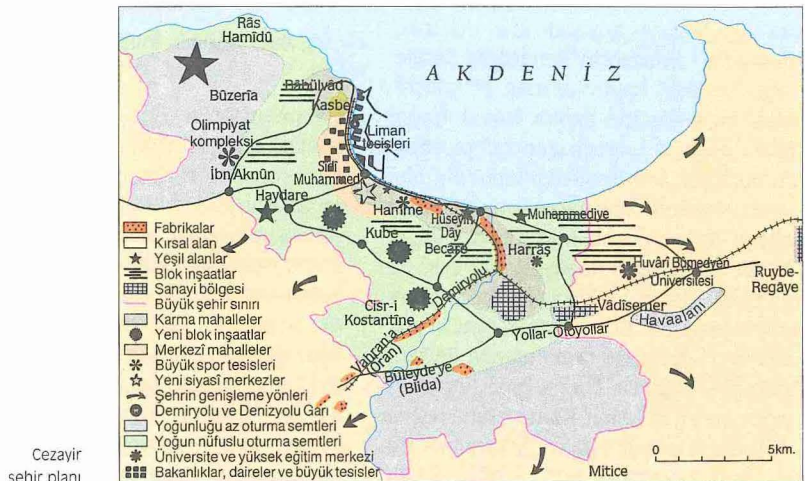
İbn Havkal, *Şaretü'l-'arız*, s. 67, 76-77; İdrîsî, *Description de l'Afrique et de l'Espagne* (trc. R. Dozy — M. J. de Goeje), Leiden 1968, s. 103; *el-İstibşâr fî 'acâ' ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 132; *Géographie d'Aboulféda*, s. 175; Vezzân ez-Zeyyâtî, *Vaşfü lfrîkıyye*, II, 37-40; Aziz Samih, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, s. 74-76, 89, 104-106, 111-113; J. M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1975, tür.yer.; V. de Paradis, *Tunis et Alger au XVIIIe Siècle*, Paris 1983, s. 107-265; Ahmed Tefik el-Medenî, *Kitâbü'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 206-216; A. Raymond, *Grandes villes arabes à l'époque Ottomane*, Paris 1985, s. 163-167, 180; I. M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge 1989, s. 680-697; Ertuğrul Önalp, "Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlere Yansıması", *Osmanlı Tarih Araştırmaları Mecmuası*, sy. 3, Ankara 1992, s. 305-309; G. Yver, "Cezayir", *İA*, III, 146-151; R. Le Tourneau, "al-Djaza'ir", *El²* (Fr.), II, 533.

DAVUT DURSUN

Bugünkü Cezayir. Cezayir'in 1962 yılında bağımsızlığına kavuşmasından günümüze kadar olan dönemde Cezayir şehrinin gelişiminde, yüksek orandaki nüfus artışı ve taşradan buraya yönelen iç göç dikkati çeker. Bu dönemde körfez çevresinden dışarıya taşan şehir Sâhil tepeciklerinin dört bir yanına ve bilhassa Mitice'nin zengin tarım topraklarına yayıldı. Sonuçta Cezayir, bugün anakent ve çevre belediyelerle nüfuzu 1,7 milyona ulaşan bir şehir haline geldi.

Şehrin yapısı, tarihî gelişimi ve kurulduğu yerin topografik durumu ile yakından ilgilidir. Eski tarihî merkez olan Kasbe, çok kalabalık ve iyice küçülmüş bir alan olup yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Burası özellikle çok popüler ve çok yoğun Vâdikurîş mahallesiyle birlikte 110.000 nüfusu barındırmaktadır. Kasbe'de hem körfez yönünde hem de Sâhil yamaçları üzerinde sömürge dönemi Cezayir'inin mahalleleri yayılır. Kuzeydeki Bâbülvâd (110.000 nüfus), Hama, Hüseyin Dâi ve Harrâş mahalleleri (180.000) karma semtlerdir. Burada oturmaya ayrılmış yerler, doğum oranı yüksek halk gruplarınca yoğun şekilde işgal edilmiştir. Son otuz yıl içindeki şehirleşme bütün yönlerde nüfuz etmiştir. Harrâş'ın doğusunda blok halindeki inşaatlardan önce oluşan büyük semtler körfez boyunca gelişerek Mitice ovası üzerinde yayılmışlardır. Sâhil platosu 1970'ten beri tamamıyla yeni inşaatlarla dolmuşken Haydare güzel bir mahalle olarak kalmıştır. Kube ve Becâre, yaklaşık 200.000 nüfusun üst üste yaşadığı yerlerdir. Diğer taraftan Mitice doğuya doğru gelişirken batıdaki küçük tepecikler ve güneydeki Sâhil yamaçları kalabalık topluluklarca işgal edilmiştir.

Cezayir
şehir planı

Cezayir şehri ülkenin en büyük ekonomik metropolüdür. Endüstri sektöründe çalışan iş gücünün % 30'u buradadır. 40.000 kişinin istihdam edildiği küçük ve orta ölçekli endüstri, yer yer rahatsız edici bir biçimde şehrin dokusuyla bütünleşmiştir. Yeni endüstri faaliyetleri ya şehir dokusunun kenarlarında, ya Ruybe Regâye'deki büyük endüstri bölgesinde, ya da son derece basit şekilde projelendirilmiş orta kırsal alanda toplanmıştır. Millî kuruluşların çok sayıda sosyal konutu da buradadır. Petrol dışında yıllık 5,5 milyon ton yük kapasiteli limanı ülkenin ticarî faaliyetleri için hayati öneme sahiptir. Buranın hinterlandı Sahrâ'ya kadar uzanmaktadır. Cezayir'de çeşitli faaliyetlerin yoğunlaşması, iş gücünün etkili biçimde toplanmasına sebep olmuştur. Ülkede yönetimdeki görevlilerin % 20'si, hizmetlerdeki % 25'i, top alanındakilerin % 42'si, ayrıca telefonların % 45'i bu şehirdedir.

Yöneticiler 1969-1983 arasında şehirleşme planlarını uygulamaya koyarak şehrin plansız gelişmesini denetim altına almaya çalıştılar. Bu konudaki iki ayrı teşebbüste de başarı sağlanamadı. Cezayir nüfusunun düzenlenmesiyle genel ve yönlendirme konularındaki plan 1975'te kabul edildi. Bu plan, Cezayir'in genişlemesinin bir bölge çerçevesinde organize edilmesini ve yeni merkezler kurularak başşehir yeniden biçim verilmesini öngörüyordu. Fakat gerekli malzemenin ve alt yapının yokluğu sebebiyle bu plan uygulanamadı ve 1979'da bundan resmen vazgeçildi. 1980'de önceki projenin yerine konulan bir başka proje de başarısız oldu.

Konut problemi de büyük boyutlara ulaşmıştır. Binalar eski ve yetersizdir. Yöneticiler 1980'li yıllarda 50.000 konut inşa etmek üzere geniş bir programı uygulamaya koyarak krizi atlattırmayı denediler. Başşehirin kenarında Şerâje'den Harrâs'a kadar uzanan şehirleşme alanı bu amaç için ayrıldı. Kamu imkânlarını aşan ve pahalı olan bu teşebbüs zamanında bitirilemediğinden nüfusun yoksul kesimi şehrin kenarına itilmiş ve siteler halinde şahsî inşaatlar yoğunlaşmıştır. Yöneticiler faaliyetlerini eski şehir dokusunun yeniden oluşturulmasına yöneltmişlerdir. Örnek olarak Sâhil'in yükseklikleri üzerinde tamamlanan Riyâzül-feth gösterilebilir. Bu faaliyet, körfez kıyısından altta kalan Hama mahallesinin düzenlenmesiyle birlikte yürütülmektedir. Burada kamuya ayrılmış olan 18 hek-

tarlık bir alan üzerinde yeni millet meclisi binası, kongre sarayı, milletlerarası otel gibi yapılar inşa edilmiştir. Böylece ülkenin yeni siyasî merkezi tamamlanmıştır. Bu arada gecekonduların ortadan kaldırılması için de çalışmalar yapılmaktadır. Buna karşılık Kasbe'nin tarihî ve kültürel bir merkez haline getirilmesi için başlatılan iyileştirme çalışmaları başarılı olmadı.

Şehirde ulaşım şebekesinin düzenlenmesi son yıllara kalmış olup bu alandaki önemli faaliyetleri iki büyük arter oluşturur; bunlardan biri kıyı boyunca uzanan otoyol, diğeri Sâhil'in yükseklikleri üzerindeki yol genişletme çalışmasıdır. İkisi arasındaki zorunlu iççe geçişler ve birleşmeler havaalanına ve çevreye girişi kolaylaştırmıştır. Buna karşılık yığılma sebebiyle içerideki trafik akışının zorlukları, alanın baskıları ve yolların yetersizliği sebebiyle büyük sıkıntılar mevcuttur. Buna çözüm olacak metro inşa projesi ise ertelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Lespes, *Alger: Etude de géographie et d'histoire urbaines*. Collection du Centenaire de l'Algérie (1830-1930), Paris 1930; Comedor, *Développement de l'agglomération algéroise*, Alger 1970; a.mlf., *Plan d'orientation général pour le développement et l'aménagement de l'agglomération d'Alger*, Alger 1976; F. Benattia, *Alger, agrégat ou cite, l'intégration citadine de 1919 à 1979*, Alger 1980; Cneru, *El Djaïr 1981: Données et perspectives*, Alger 1983; D. Lesbet, *La Casbah d'Alger, gestion urbaine et vide social*, Alger 1985; G. Mutin, "Aménagement et développement d'Alger", *Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie*, Montpellier 1986, s. 298-318; J. J. Deluz, *L'Urbanisme et l'architecture d'Alger, aperçu critique*, Alger 1988.

GEORGES MUTIN

CEZÂYİR-i BAHR-i SEFİD

(جزایر بحر سفید)

Osmanlı idarî teşkilâtında
XVI. yüzyılda kurulan bir eyalet.

Osmanlılar'ın Ege denizine açılarak adaları ele geçirmeye başlamaları idarî bazı meseleleri de beraberinde getirmişti. Çünkü Limni, Midilli, Eğriboz gibi yüzölçümü büyük adaların alınmasından sonra Rodos ve İstanköy'ün de ilhakı ile hâkimiyet sahası oldukça genişlemişti. O zamana kadar Gelibolu sancak beyi veya derya beyleri tarafından idare edilen donanmanın başına Barbaros Hayreddin Paşa'nın getirilmesinden sonra yeni bir idarî düzenleme yapıldı. 1533 yılında Cezayir Beylerbeyliği kuruldu. Bu

makam hem Kuzey Afrika hem de Ege adalarının idaresini içine alıyordu. Buraların gelir kaynakları kaptanpaşa sıfatı ile Hayreddin Paşa'ya bırakılmıştı. Onun ölümünden sonra muhtemelen Cezâyir-i Garb ile Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tabirleri ayrı ayrı kullanılmaya başlandı.

XVI. yüzyıl başlarına ait Osmanlı idarî teşkilâtını gösteren listelerde adı geçmemekle birlikte buranın Gelibolu merkez olmak üzere bir eyalet halinde teşkilâtlanması 1533'ten sonra oldu. 1568-1574 tarihli listelerde Cezâyir-i Bahr-i Sefîd veya Kaptanpaşa eyaletinin yedi idarî birime ayrıldığı görülmektedir. Bunlar Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve Cezâyir-i Mağrib'den ibaretti. Daha sonraki listelere göre Cezâyir-i Mağrib, Midilli ve Sakız eyalet içinde gösterilmezken buraya Mizistre, Koca-eli, Biga, İzmir ve civarını ihtiva eden Sığla sancakları bağlanmıştı. XVII. yüzyıl ortalarına ait listelerde ise Koca-eli yer almıyordu, buna karşılık Sakız, Nakşa ve Mehdiye eyalete dahil bulunuyordu. Bu listelere göre eyaletin on sancağı *has**, üçü ise *sâilyâne**liydi. Sâilyâneliler Sakız, Nakşa ve Mehdiye idi.

Eyaletin merkezi Gelibolu'ydu. Buradan elde edilen gelirlerin bir kısmı kaptanpaşaya aitti. Bunun yanında Eğriboz ve Midilli adalarının gelirleri ve ayrıca Sakız adasının ödediği yıllık peşin vergi de buraya gönderilirdi. 1537-1540 yılları arasında cereyan eden Venedik Savaşı'ndan sonra Ege adalarının büyük bir kısmı ele geçirildi ve bu durum 20 Kasım 1540 tarihli muahede ile tasdik edildi. Sakız adası da 1566 yılında Cenova Cumhuriyeti'ne bağlı idarenin elinden alınarak eyalete bağlanmıştı. Yalnız Tine adası 1715 yılına kadar alınmadı. Adaların her birisinin gelir durumu ve nüfusu için *tahrir**ler yapıldı.

Adaların idaresinde zaman zaman zorluk çekildi. Kaçma ve saklanma imkânlarının elverişli olması sebebiyle korsanlar rahatlıkla faaliyetlerini sürdürdüler. Girit Harbi sırasında (1645-1669) bu yörede dört önemli deniz savaşı oldu. Venedik Cumhuriyeti donanmasını bu sularda yoğunlaştırdı. Ancak Türkler'in asker ve malzeme sevki hiçbir zaman durmadı. Türk denizciler başarısızlıklardan yılmayıp her savaş sonunda durumu lehlerine çevirdiler. Bu başarılarını Mora savaşları sırasında da gösterdiler, Girit adası civarında kalan son üç üssü ve Tine adasını da elde ettiler. Bazı devletlerden cesaret alan deniz korsan ve hay-